

Petrol Fiyatlarındaki Oynaklığın Dış Ticaret ve Milli Gelir Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Bazı Avrasya Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme

The Effects of Oil Price Volatility on Foreign Trade Revenue and National Income: A Comparative Analysis on Selected Eurasian Economies

Dr. Müjgan Hacıoğlu Deniz (Istanbul University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Kutluk Kağan Sümer (Istanbul University, Turkey)

Abstract

The aim of this study is to identify the effects of the volatility of oil prices and exchange rates on foreign trade revenue of a few selected Eurasian Economies. These countries are oil and natural gas exporting countries and getting most of their trade revenue from exporting these commodities. The effects of sharply falling oil prices since June 2014 and depreciating exchange rates on these countries' external trade were analyzed by using alternative econometric models. The sample of this analysis covered the period from June 2014 when oil prices has started falling sharply – till June 2015 in which still world oil price is lower than the price of 140-150 dollars for per gallon in the previous years. Decreasing prices basically destabilize the revenues of these states since approximately two third (2/3) of their export revenue and substantial part of their budget revenue that comes from oil and natural gas. In Russian economy falling prices of oil depreciates both public revenue and economic activity. This means predominantly depending on one commodity for export and foreign trade makes these countries' economies in dependence of that commodity's price and makes these economies so vulnerable to global crisis and price volatilities. In order to avoid from this situation, these countries should divert their production and increase in variety for exporting goods.

1 Giriş

Enerji kaynakları özellikle petrol, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomiler açısından önemli hammaddelerden biridir. Petrol ve petrol türevleri yani ondan elde edilen çeşitli ürünler ulaştırma ve taşımacılık sektöründen ağır sanayiye, savunma sanayinden tekstile, birçok sektörde girdi ve hammadde olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, petrol fiyatları uluslararası ekonomide ve küresel ticarete anahtar fiyatlardan biridir; ayrıca diğer enerji kaynakları için örneğin doğalgaz gibi yaygın bir şekilde referans değer olarak kullanılmakta ve onların fiyatlarını da etkilemektedir.

Son yıllarda enerji konusunda ilginin, Orta Doğu'dan Avrasya Bölgesi'ne kaymış olması da dikkate değer bir gelişmedir. Bölgenin ekonomik yapısı ağırlıklı olarak enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu bölgenin öneminin giderek artmasının ardında, başka nedenler olmakla birlikte, iki önemli olayın belirgin bir biçimde etkisinin bulunduğunu belirtilebilir. Bunlardan birincisi bölge kaynakları üzerindeki Sovyet egemenliğinin sona ermesine yol açan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Diğeri ise, enerji aktarımında güvenlik sorununun öneminin giderek artmış olmasıdır. Öyle ki, gittikçe istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif enerji kaynakları arayışı daha da ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla, Avrasya bölgesindeki yeni kaynaklara uluslararası yatırımların hızlanmasına da yol açmıştır. Belirtilen iki olayın yanı sıra yakın gelecekte rezervlerinin biteceği tahmin edilen petrol ve doğal gazın yenilenemeyen enerji kaynaklarından olması nedeniyle, dünya nüfusunun ve buna bağlı olarak giderek artan enerji talebinin karşılanması için yeni enerji rezervleri arayışı bir zorunluluk haline dönüşmüştür (Narin, 2006: 154).

Uluslararası piyasalarda petrol fiyatları 2003 yılından itibaren 2008 yılına kadar hızlı bir artış göstermiştir. Bu durum daha çok dünya ekonomisindeki hızlı büyümeye paralel olarak artan petrol talebi ve spekülasyon faktörlerinin ortak bir sonucu olarak kabul edilebilir. Ancak beklenmedik bir küresel finansal kriz tüm bu artan petrol ve emtia fiyatlarını aşağı yönde revize etti. 2009 yılında petrol fiyatları hızlı bir düşüş süreci yaşamıştır. 2008 yılında ABD'de başlayıp küresel finansal bir krize dönüşen mortgage krizi sonrasında, 60 dolar seviyelerine kadar gerileyen petrol fiyatı, takip eden yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme trendi ve Arap Baharı ile petrol arzında muhtemel bir azalma beklentisi nedenleri ile yeniden yükselişe geçmiştir. Nitekim, Dünya petrol piyasalarında 160 dolara kadar yükselen fiyatlar, 2010 yılından itibaren -son dört yıldır- 100 doların üzerinde seyreden bir trend oluşturdu. (OPEC, 2014) Bu yükseliş trendi de 2014 Haziranından itibaren tekrardan keskin ve sürekli bir düşüş trendine girdi. Öyle ki, 2015 yılının ilk aylarında 50 dolar seviyelerine kadar gerileyen petrol fiyatları, halen 2015 yılı için öngörülen yüksek fiyat seviyelerine ulaşamamış, hatta İran ile Batılı devletler arasında nükleer müzakereler konusunda bir anlaşmaya varılması sonucu petrol fiyatları Nisan 2015'ten sonra tekrardan rekor düşük seviyeye inerek 56.32 dolara kadar gerilemiştir.

Petrol fiyatlarında son dönemde yaşanan sürekli düşüş öncelikle ekonomisi petrole dayanan devletlerin gelirlerini vurmuş ve büyük oranda petrol ve doğalgaz gibi enerji ihracatından elde ettiği gelirlerle kamu harcamalarını finanse eden devletler bu durumdan ekonomisi en çok zarar gören taraf olmuştur. Bunların içinde Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Rusya gibi Avrasya bölgesi ülkeleri de bulunmaktadır.

2 Petrol Fiyatlarının Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Olası Etkileri

Altıntaş (2013: 5) teorik açıdan petrol fiyatı şoklarının döviz kuru ve diğer değişkenler üzerindeki aktarım mekanizmasının işleyişini şu şekilde ifade etmiştir: Başlangıçta artan petrol fiyatları enflasyonist baskıları artırmakta ve hane halkının reel gelirlerini azaltmaktadır; sonuçta tüketim harcamaları baskı altına alınmaktadır. Dolayısıyla, ekonomideki toplam üretim, yurtiçi talebin gittikçe zayıflaması ve şirket karlarının azalması sonucunda olumsuz etkilenebilmektedir. Nitekim, petrol ithal eden ülkeler açısından petrol fiyatlarındaki artış üretim maliyetlerini arttırırken, yurtiçi fiyat düzeyini de negatif etkilemektedir. Diğer taraftan petrol fiyatlarındaki artışın petrol ithal eden bir ülkeden petrol ihraç eden bir ülkeye gelir transferine yol açmakta olduğu bulgusuna varılmıştır. (Altıntaş, 2013: 6)

Son dönemde yaşanan petrol fiyatlarındaki gerilemenin oluşturacağı ekonomik etkiler Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri özelinde değerlendirildiğinde, petrol ihraç eden ülkeler ve ithal eden ülkeler açısından farklılıklar arz etmektedir. ORSAM'ın 2014 yılı raporuna göre petrol ithal eden ülkeler, petrol fiyatlarındaki düşmeden cari işlemler dengesi ve enflasyon açısından olumlu yönde etkileneceği beklenebilir. Fakat aynı zamanda yapılan çalışmalarda, bölgede petrol ihracatçısı olmayan ülkelerin de fiyat stoklarından etkilendiği ortaya konulmuştur (Berument vd., 2010). Fiyatlardaki düşüş, petrol ihracatçısı ülkelere gelir azalmasından dolayı talep daralmasını da beraberinde getireceğinden, bu ülkelere yönelik ihracat yapan ekonomilerin de olumsuz yönde etkilenebileceği beklenmektedir.

Fiyatlardaki düşüş öncelikle ekonomisi petrole dayanan devletlerin gelirlerini vuruyor. Avrasya coğrafyasında gelirlerinin önemli bir bölümünü enerji ihracatından alan ülkeler arasında Rusya, Azerbaycan, İran ve Kazakistan gelmektedir. Petrol ihraç eden bu gibi ülkelere ekonomi, petrol fiyatları ile ivmelenen kamu harcamalarına yüksek oranda bağımlıdır. Bu nedenle, petrol fiyatlarının artıyor olması bu ülkelere kamu harcamalarının artmasına yol açmaktadır ve bu durumda da istihdam ve kişi başına düşen milli gelir artmaktadır. Ancak, son yıllarda olduğu gibi enerji fiyatlarındaki gerileme durumunda ise ters yönlü bir etki oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, petrol fiyatlarının düşüyor olması bu ülkelere bütçe gelirleri ve dolayısıyla kamu harcamalarının azalmasına yol açmaktadır.

Petrol ihraç eden ülkeler açısından, fiyatlardaki gerileme sıkıntılı günlerin habercisidir. Düşük fiyatların sürekliliği OPEC ülkelerinin yansırı, petrol gelirlerine bağımlılığı yüksek düzeydeki Avrasya ekonomileri açısından (Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran) da büyük riskler taşımaktadır. Nitekim ihracat gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini (2/3'ünü), bütçe gelirlerinin önemli bir bölümünü petrol ve doğal gazdan elde eden Rusya'da düşük petrol fiyatları hem kamu gelirlerini, hem de ekonomik aktiviteyi zayıflatırken, iç talebi olumsuz etkilemektedir.

Son yıllarda sadece petrol şoklarının ekonomik resesyona açıklamada yeterli olmadığı daha da belirginleşmiştir. Nitekim, son iki yıldır petrol fiyatlarındaki düşüşe ve enerji fiyatlarının beklentilerin altında kalmasına rağmen gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde büyüme oranları istenilen düzeye çıkarılamamakta ve hatta Japonya gibi ekonomisi ithal enerji kaynaklarına bağımlı olan gelişmiş bir ülke resesyona girebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, petrol fiyatındaki bir artış reel büyümeyi azaltıcı etkiye yol açabilse de, aksine petrol fiyatındaki bir azalma ekonomik faaliyetleri canlandıramamaktadır.

Ekonomik faaliyetleri çoğunlukla bir sektöre ve belli başlı birkaç ürüne dayanmaktadır. Benzer şekilde bu ülkelerin dış ticaretine konu olan malların sayısı da oldukça sınırlıdır. Genelde petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengin yer altı kaynakları olan bu ülkeler büyük oranda işlenmemiş hammadde (petrol, doğal gaz vb.) ihraç ederken, işlenmiş ve katma değeri olan birçok ürünü ve teknolojik ürünlerin çoğunu da dışardan ihraç etmekte. Dolayısıyla, ihraç ettikleri bu bir kaç ürüne bağımlı birer ekonomi olmaları ve ticaretlerinde ürün çeşitlendirmesine gidememelerinden ötürü ihraç ettikleri hammaddelerin fiyatlarındaki değişimlerden de fazlasıyla etkilenmektedirler. Kısacası, enerji zengini ekonomiler olmalarına rağmen sanayileşmemiş ülkeler olarak dış ticarete aslında kendilerinin dışında gelişen dünya fiyatlarına bağımlı ve alternatifsiz birer ekonomidirler.

3 Petrol Fiyatlarının Gelişimi ve Fiyatlardaki Değişimlerin Ekonomiye Geçiş Etkisi

Petrol fiyatlarının reel ekonomik faaliyetleri etkilemesi mekanizması, hem arz hem de talep kanallarının dahil edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmalar artan petrol fiyatlarının etkilerinin temel kanal olarak aktarımının arz yönlü olmasından dolayı resesyona yol açacağını açıklamaktadırlar. Bu durumda petrol fiyatındaki artışlar ekonomilerde potansiyel üretimi etkilemektedir.

2010 yılında başlayan son yükseliş trendi, ki bundan önce daralan küresel ekonominin etkisiyle 100 dolar seviyelerine kadar yükselen fiyatlar, 2009 yılında 61 dolar seviyesine kadar gerilemişti, gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansındaki hızlı toparlanmadan kaynaklanmıştır. 2010 yılında tekrardan 80 dolar civarına gelen petrol fiyatı 2011 yılında ise 111 dolar seviyesine çıkmış ve 2012 yılında da bu seviyeyi korumuş, 2013 yılı başında 113 dolar civarındayken haziran ayında 102 dolar seviyesine gerilemiştir. Haziran 2014 tarihinde ise Brent petrolün varil fiyatları 115 dolardır. (OECDilibrary, 2014) Ancak, 2014 Kasım ayı sonu itibarıyla varil fiyatı 70 dolar seviyelerine hızla inmiş ve Aralık ayında 63 dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Avrupa Birliği ülkeleri ve Birleşik Devletler’de yaşanan durgunluğun gelişmekte olan piyasalara yayılması ve arz yönlü etkiler - kaya gazı (shale gas) üretimi ABD ve Kanada’da büyük artış göstermiş ve günümüzde kaya gazı teknolojisi LNG çevrilebilir hale gelmiş (Sevim, 2014; 49)- nedeni ile petrol fiyatlarında Haziran 2014’ten beri hızlı bir düşüş yaşanmış ve halen 2015 yılı itibarıyla petrol fiyatları – 60 ila 70 dolar civarında- daha önceki yıllara göre düşük seyrini sürdürmektedir.

Petrol fiyatlarında 2014 yılı haziran ayında başlayan düşüş trendine neden olan faktörleri arz ve talebe bağlı faktörler olarak ikiye ayırmak gerekir. Talep yönünden bakıldığında küresel ekonomide büyüme oranının beklentilerden düşük gelmesi, Avrupa Birliği ekonomilerindeki toparlanmanın yavaş oluşu ve geleceğe dönük beklentilerin aşağı yönlü revize edilmesi en önemli nedenler olarak gösterilmektedir. Gelişmiş ülkeler ve Avrupa ekonomilerinin son dört yılda gösterdiği düşük performansın küresel petrol talebi ve fiyatlarını aşağı yönlü etkilediği bilinmektedir. Yine OECD ülkelerinin üretimi kısmayarak arzı azaltmaması da dünya ham petrol fiyatlarının artmasına engel olmaktadır. Bunun sonucunda fiyatın düşmesine bağlı olarak, kamu gelirlerindeki azalma ve iç talepteki kötüleştirici etki petrol üreticisi ülkeleri zor durumda bırakmaktadır.

Petrol fiyatlarındaki değişimler, petrol ithal eden ülkelerle ihracatçı ülkeler arasında bir refah transferine yol açar. Petrol fiyatlarındaki artışlar ihracat yapan ülkelerde cari işlem fazlasını artırırken, fiyatların düşmesi Cari işlemler üzerinde olumsuz etkilerde bulunur. (ORSAM, 2014: 10) Petrol ihracatçısı ülkeler açısından düşen petrol fiyatları değerlendirildiğinde, petrol fiyatlarındaki gerilemenin sürekli olması halinde bu ülkelerde ekonomik durgunluk kaçınılmaz gibi görünmektedir. Nitekim, bu ülkelerde 2012 sonrası büyüme hızında bir yavaşlama trendi görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, petrol ve enerji fiyatlarındaki düşüşün sürekli olması ciddi bir ekonomik daralmayı beraberinde getirebilir. Büyümenin yavaşlaması ve petrol gelirlerindeki azalma kamu gelirlerinin de azalmasına yol açacağından kamu bütçe dengesi üzerindeki baskıları arttıracaktır.

Petrol fiyatlarının ekonomik etkileri, Cari İşlemler, Kamu Harcamaları ve Döviz Kurları olmak üzere üç mekanizma aracılığı ile gerçekleşmektedir. (Berument vd., 2010: 150-76). Örneğin, petrol fiyatlarındaki değişimler petrole bağımlılığı yüksek düzeyde olan Ortadoğu ülkelerinde ekonomik performansı doğrudan etkilemektedir. Nitekim, bölge ülkelerinde petrol fiyatları ile ekonomik performans arasında ilişkiyi test eden çok sayıda araştırma yapılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmaların hemen hepsinde petrol ihraç eden ülkelerde petrol fiyatlarında meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

4 Ekonometrik Uygulama

Avrasya bölgesindeki birincil enerji kaynakları, 2005 yılında dünya toplam birincil enerji kaynaklarının % 15’i, bölgede yer alan Türk Cumhuriyetlerindeki enerji kaynakları ise % 2.5’ini, Türk Cumhuriyetlerinin petrol rezervleri, dünya rezervlerinin % 4’ünü, doğal gaz ise % 5.1’ini oluşturmaktadır (Narin, 2006: 155). Bu paylar ve bölgedeki Türk Cumhuriyetlerinin petrol ve doğal gaz rezervleri ve bu rezervlerin arama ve üretim maliyeti dikkate alındığında, Orta Doğu rezervleri ile karşılaştırılacak büyüklükte olmadığı görülmektedir. Ancak, arz güvenliği, kaynak çeşitliliği ve yeni rezervlerin keşfediliyor olması açısından, bu kaynakların önemi hızla artmaktadır ve yeni yapılmakta olan yatırımlar ve planlanan enerji projeleriyle bölge rezervleri önem arz etmektedir.

Azerbaycan, Çin, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna’ya ait 1990-2013 yılları arasındaki Gayrisafi Yurt İçi Hasıla ve İhracat rakamlarıyla Petrol fiyatları arasında modeller kurulmuştur. Yukarıda sözü edilen on bir ülkenin ihracatları ve Gayrisafi Yurt İçi Hasıllarıyla kurulan modeller aşağıda verilmiştir.

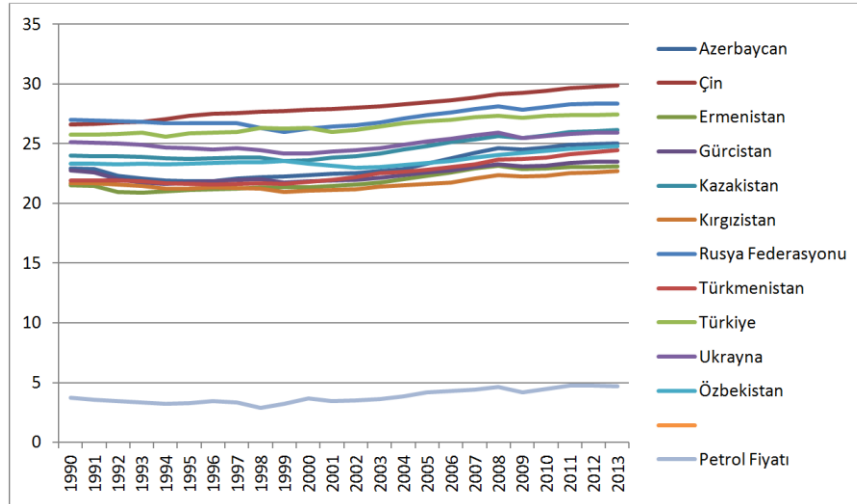
4.1 GSYİH Modelleri

Ülkelere ait GSYİH’lar Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Petrol fiyatları ise BP’nin internet sitesinden temin edilmiştir. Modeller 1990-2013 arası 24 gözlemden oluşmuştur. Modellerin matematiksel formu:

$$GSYIH = \alpha \text{Petrol Fiyatı}^\beta$$

$$\ln(GSYIH) = \ln(\alpha) + \beta \ln(\text{Petrol Fiyatı})$$

şeklinde. 24 yıla ait dalgalanmaları grafik üzerinde gösterecek olursak:

Şekil-1: Seçilmiş Avrasya Ülkelerine ait GSYIH'lar ve Petrol Fiyatlarında Dalgalanmalar

Kurulan modelleri inceleyecek olursak:

	α	t-testi $_{\alpha}$	β	t-testi $_{\beta}$	R ²
Azerbaycan	15.9333	33.6213	1.8847	15.3745	0.9149
Çin	22.2656	29.2384	1.5288	7.7609	0.7325
Ermenistan	16.7547	45.6654	1.0519	14.2442	0.9022
Gürcistan	18.4031	55.4872	1.0548	12.2947	0.8730
Kazakistan	18.7659	48.2836	1.5044	14.9643	0.9105
Kırgızistan	18.4147	57.4614	0.8515	10.2714	0.8275
Özbekistan	20.7546	46.1054	0.7475	6.4197	0.6520
Rusya Federasyonu	22.5737	65.8729	1.1985	13.5206	0.8926
Türkiye	22.6210	55.6926	1.0118	9.6297	0.8082
Türkmenistan	16.3559	36.1543	1.6247	13.8839	0.8976
Ukrayna	21.5576	59.8452	0.9071	9.7352	0.8116

Tablo-1: GSYIH'nin bağımlı Petrol Fiyatlarının Bağımsız Değişken Olduğu Modeller

Rakamlar dikkatli incelendiğinde petrol ihraç eden ve büyümesini petrole dayalı olarak yürüten ülkelerin tamamında β parametresinin yüksek diğer ülkelerde bu değer düşük olduğu Tablo-1 den açıkça görülmektedir. Bu parametrenin direk elastikiyeti verdiği düşünülecek olursa petrol fiyatlarındaki %1 lik bir artış Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Çin, Kazakistan ve Türkmenistan'ın GSYIH sı üzerinde çok etkilidir. Petrol üretimi olmadığı halde Türkiye ve Ermenistan'da bu değer 1 civarında çıkması ilginçtir.

Bu modeller *Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Çin, Kazakistan ve Türkmenistan* gibi kalkınmasını petrol ile sağlayan ülkelerin petrol fiyatlarına duyarlılıklarını açıkça göstermektedir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, petrol fiyatlarındaki düşüşler bu ülkelerde ciddi refah kaybına sebep olmaktadır.

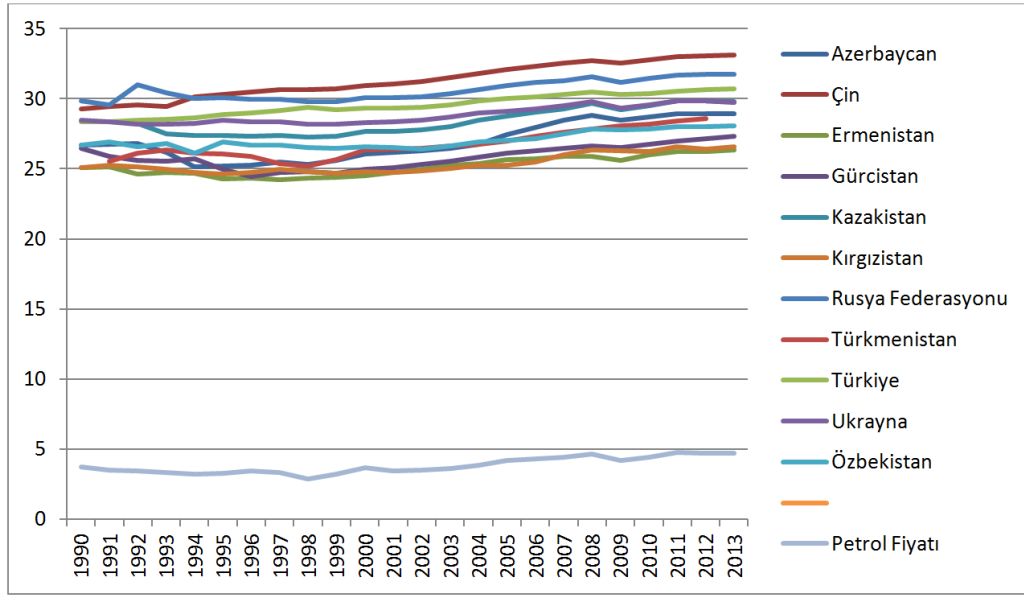
4.2 İhracat Modelleri

Ülkelere ait ihracatları Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Petrol fiyatları ise daha öncede belirtildiği gibi BP'nin internet sitesinden temin edilmiştir. Modeller 1990-2013 arası 24 gözlemden oluşmuştur. Modellerin matematiksel formu:

$$\text{İhracat} = \alpha \text{Petrol Fiyatı}^{\beta}$$

$$\ln(\text{İhracat}) = \ln(\alpha) + \beta \ln(\text{Petrol Fiyatı})$$

şeklinde. 24 yıla ait dalgalanmaları grafik üzerinde gösterecek olursak:

Şekil-2: Seçilmiş Avrasya Ülkelerine ait İhracatlar ve Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmalar

Kurulan modelleri Tablo-2 de inceleyecek olursak direk elastikiyetlerden hareket ettiğimiz de düşünülecek olursa açıkça Azerbaycan'ın ihracatı üzerinde Petrol Fiyatlarında %1 lik bir artışın %2.3 lük bir artışa sebep olduğu yani ihracatının parasal değer olarak 2,3 kat arttığı söylenebilir. Bu rakamlar Çin, Kazakistan, Türkmenistan içinde çok büyük önem arz etmektedir. Rusya Federasyonunda bu rakam diğer ihraç mamullerin içinde yine de Petrol'ün büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Türkiye gibi petrol üretmeyen ülkelerde bu değer 1 den büyük olması petrol girdisiyle yapılan üretimin maliyetleri ve fiyatları arttırdığını düşündürmektedir.

	α	t-testi $_{\alpha}$	β	t-testi $_{\beta}$	R ²
Azerbaycan	18.1196	33.8346	2.3065	16.6500	0.9265
Çin	24.1281	24.8839	1.8758	7.4787	0.7177
Ermenistan	20.7068	66.4294	1.1687	14.4938	0.9052
Gürcistan	20.8162	37.7054	1.3086	9.1633	0.7924
Kazakistan	22.1645	74.9760	1.6167	21.2505	0.9576
Kırgızistan	21.1392	58.6166	1.1051	11.8462	0.8645
Özbekistan	23.3814	64.1353	0.9533	10.1094	0.8229
Rusya Federasyonu	26.1741	59.9417	1.1556	10.2310	0.8263
Türkiye	25.1288	41.5502	1.1521	7.3643	0.7114
Türkmenistan	20.2717	39.2963	1.7007	12.6262	0.8885
Ukrayna	24.7884	108.1255	1.0535	17.7644	0.9348

Tablo-2: İhracatın Bağımlı Petrol Fiyatlarının Bağımsız Değişken Olduğu Modeller

5 Sonuç

Geçtiğimiz son çeyrek yüzyılı ele aldığımızda, küresel petrol fiyatları genel itibariyle 1990'lı yıllarda sürekli bir düşüş trendi göstermiştir. 1997 Asya krizi sonrasında 12 dolar seviyesine gerileyen petrol fiyatları Rusya ve OPEC ülkelerinin petrol arzını azaltması ile tekrar yükselişe geçmiştir. 2002'de düşen petrol fiyatlarına karşı tekrar üretimi azaltma politikası uygulanmıştır. 2002 sonrasında küresel ekonomideki büyümeye bağlı talep artışı petrol fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bu yükseliş süreci 2008 krizine kadar sürmüştür. Ancak küresel kriz ile fiyatlar gerilemiş daha sonra 2010'da tekrar bir yükseliş trendine girmiştir. 2014 yılı ortalarından itibaren de çok hızlı bir düşüş yaşayan petrol fiyatları, küresel ekonomik durgunluk ve arz fazlası olmasının da etkisiyle bir türlü beklenen yükselişi gerçekleştirememiş ve ihracatçı ülkeleri ekonomik açıdan zor bir duruma sokmuştur.

Petrol fiyatları Avrasya Ekonomileri açısından özellikle 2000'li yıllardan itibaren oldukça önemli bir parametre olmuştur. Petrol fiyatlarındaki artış, ülke ekonomilerinin hızlı büyümesine yol açarken, fiyatlardaki

düşüş, ekonomik daralmaya yol açmıştır. Bu sadece bölgedeki petrol ihraç eden ülkeler açısından değil, diğer ülkelerin de ekonomik performansını etkileyen önemli bir faktördür. Son aylarda yaşanan fiyatlardaki gerilemeye karşılık OPEC ülkelerinin 27 Kasım 2014'te Viyana'da yapılan toplantıda petrol arzını azaltmama kararı alması bu sürecin devam edeceğini göstermektedir. Dünya petrol talebinde 2015 yılında büyük bir artış olmadığı düşünüldüğünde düşük petrol fiyatlarının önümüzdeki günlerde de devam edeceğini söyleyebiliriz. (Orsam Rapor, Aralık 2014: 16)

Hali hazırda dünya enerji piyasalarındaki istikrarsızlık ve küresel talepteki azalma ile arz fazlalığının sebep olduğu petrol fiyatlarındaki düşük seyir, petrol ihracatçısı Avrasya ekonomilerinde büyüme ve bütçe açıkları üzerindeki baskıları da arttıracaktır. Bu ülkeler açısından negatif petrol şokları karşısında en etkili mücadele ekonomik çeşitliliğin artırılması ve ekonominin tek ürüne bağlı olmaktan çıkartılmasıdır. Ancak bu ülkelerde hala yüksek düzeyli petrol ve doğalgaza bağımlılık devam etmektedir. Bu nedenle bu ülkelerdeki etkilerin daha uzun sürede ortaya çıkacağı söylenebilir. Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer gerçek, iktisat literatüründe "kaynakların laneti" (Uzunoğlu vd.: 1-27) olarak bilinen yani doğal kaynak zengini ülkelerin bu zengin oldukları doğal kaynakların ticaretine bağımlı olmaları durumunun aşılması ve bölgede yalnızca tek ürüne bağımlılığın ortadan kaldırılması olmalıdır.

Kaynakça

- Altıntaş, H. (2013). Türkiye'de Petrol Fiyatları, İhracat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Vol. 9, No.19, s.1-30, <http://www.ijmeh.org/index.php/zkesbe/article/view/459>.
- Berument H. , N.Ceylan & N. Dogan (2010), "The Impact of Oil Price Shocks on the Economic Growth of Selected MENA Countries" *The Energy Journal*, Vol. 31, No. 1, 150-176,
- BP. (June 2015), Statistical Review of World Energy: 2014 in Review, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-reviews-2015/>.
- www.brentpetrol.com, Brent Petrol ve Ham Petrol Fiyatları
- Enerji Enstitüsü (2015), *Petrolün Varil Fiyatı 3 ayın En Düşük Seviyesinde*, Enerji Piyasası, www.enerjiensitüsü.com
- EIA. (2015), International –U.S. Energy Information Administration, *Short Term Energy Outlook (STEO) July 2015*, <http://www.eia.gov/forecast/steo/pdf/>
- EIA. (2015), Energy Information Administration, *Country Report: Iran* http://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Iran/Iranpdf. (June 2015).
- EIA. (2015), Energy Information Administration, *Kazakhstan Country Analysis Brief*, Jan 2015, <http://www.eia.doe.gov/emeuleabs/kazak.html>.
- EIA. (2013), Energy Information Administration, Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea Region, http://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries/countries/regions_of_interest/Caspian_Sea/Caspian_seapdf, August 2013.
- Hamdi H. & R. Sbia (2013), "Dynamic Relationships Between Oil Revenues, Government Spending and Economic Growth in an oil-dependent Economy", *Economic Modelling*, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999313002617>, Volume 35, September 2013, pp. 118-125.
- IMF (2014), Regional Economic Outlook, Middle East and Central Asia, October 2014, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/mcd/eng/.../mreo1014.pdf>.
- Kargı, B. (2014): *The Effects of Oil Prices On Inflation and Growth: Time Series Analysis In Turkish Economy For 1988:01-2013:04 Period*. Published in: International Journal of Economics and Research, Vol. 2, No. 5 (March 2014): pp. 29-36
- Mussa, M., (2000), *The Impact of Higher Oil Prices on the Global Economy*, International Monetary Fund Research Department, Erişim Tarihi: 19.06.2015, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/oil/2000/oilrep.PDF>
- Narin, M. (2006), Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/ *Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VI, Sayı1, Sayfa: 151-167.
- ORSAM, Rapor No:194 Aralık 2014., s.18.
- OPEC. (2014), *Annual Statistical Bulletin (ASB) 2014*, <http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/interactive/current/FileZ/Main.htm>.
- OECDiLibrary, www.oecd-ilibrary.org/energy/prices-and-taxes-volume-2014pdf.
- Pamir, N. (2015), www.tvarsivi.com/enerji-uzmani-necdet-pamirbolgede-enerji-politikalari, 29 haziran 2015.

- Sevim, C. (2014), *Kaya (Şeyl) Gazının Uluslararası Enerji Politikalarına Etkileri*, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2014 (49-64).
- Uzunoğlu, S., Ekizceleroğlu C., Özkan, L., Yürük, M. S. , Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyetli Sektör Araştırması, 8-2pdf, s(1-27), https://www.academia.edu/9918733/AVRASYA_BÖLGESİNE_YÖNELİK_GELİŞME_STRATEJİLERİ_VE_POTANSİYEL_SEKTÖR_ARAŞTIRMASIpdf.